

Розмірковуючи над цією пропозицією, відразу робиш висновок, що це аж ніяк не «християнська етика». Насамперед в курсі, якщо ми все ж зважимося розробити його структуру та зміст і впровадити в школі, має йти мова про природу віри, про те, що віра є релігійна і нерелігійна. Віру ми маємо співставити із знанням і переконанням, із світоглядом людини, а відтак вийдемо на питання про віру людини в Бога і в саму себе. Розкриваючи гносеологічне і психологічне підґрунтя віри, її механізм і характеристики, маємо вийти на питання традиції, здорового глузду, довіри, співвідношення свідомого, усвідомленого і несвідомого, неусвідомленого та ін. Особливий розділ програми курсу «Етика віри» – це питання релігійної віри. Тут треба наголосити, що вона є поліконфесійною, розкривши при цьому особливості християнської, мусульманської, іудейської, східної релігійної віри. У завершальних темах курсу мова має йти про свободу віросповідань, толерантність міжконфесійних відносин та інше. Зрозуміло, що за два місяці, як то було визначено Розпорядженням Президента В.Ющенка, такий курс розробити, а тим більше написати підручники, методичні розробки, підготувати до його викладання вчителів виявилось нереальним. То ж і потяглися тоді до «Християнської етики», яку в порушення Конституції і Законів України про свободу совісті і про освіту вже викладають в галичанських і деяких інших областях, сподіваючись, що це буде формувати високоморальну особистість. Благо, що знайшлися ті, хто в цю ілюзію (може й Президента) не повірив. Насамперед чинником морального виховання має бути сім'я, а особливо засоби масової інформації. Найбільшою мірою причетні до формування наявних аморальних виявів серед молоді є наше телебачення, спільнотна неорганізованість молоді, відсутність здорової громадської думки, певна відстороненість сім'ї від виховання дітей та інше.

У своєму духовному житті світ входить в етап постмодерну, характерними рисами якого є плюральність, відсутність єдиновірного бачення й оцінок, релятивізм, нехтування авторитетом. То ж слід працювати над тим, які важелі морального впливу будуть ефективними за постмодерну. У всякому разі роль релігії як визначального чинника морального виховання вже залишилася в минулому. На сучасну молодь не спрацьовують заповіді Декалогу, не говорячи вже про заповіді блаженства із Нагірної проповіді Ісуса Христа. Християнська мораль робить людину моральною в її вчинках із-за страху, Божого покарання під час страшного суду. Але ж подумаймо, чи є така людина, власне, моральною. Не за страх, а за совість – ось наш принцип моралі світської етики. Моральною є та людина, яка живе за здоровими моральними

принципами по совісті, а не із-за страху. Цьому насамперед слід вчити молодь, а не тому, що десь, колись і хтось у неї запитає, а що ти там творив на Землі. Морально треба мислити і діяти незалежно від твоїх світоглядних орієнтацій, конфесійної належності.

5. УКРАЇНСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ НАУКИ ПРО РЕЛІГІЮ

Українське релігієзнавство недавно увійшло до світового наукового співтовариства. Знайомство із західною наукою, яка виявилася неоднорідною, ґрунтованою часто на різних методологічних підходах та методичних засобах, збіглося із непростими внутрішніми трансформаціями, які переживало все гуманітарне знання в Україні після світоглядних та політичних змін у суспільстві. Вітчизняне релігієзнавство в пошуках своєї ідентичності пішло, з одного боку, шляхом протиставлення себе богослов'ю, а з іншого – шляхом відмежування від наукового атеїзму. На перших порах актуальнішим виявився вихід релігієзнавства з лона заідеологізованого суспільствознавства. У формі критичного щодо релігії дослідження релігієзнавство радянської доби було включене до наукового атеїзму. Відтак релігієзнавство поставало не як знання про релігію, а як її критика. Це спотворювало предмет релігієзнавства, сутність релігієзнавчого пізнання, орієнтувало не на дослідження релігійного феномену у всьому розмаїтті форм його існування й складної історії, а на пошуки “компромату” на релігійне світобачення, релігійну віру. Так склалося, що звичайне, без атеїстичного ухилу зацікавлення релігією фактично не мало наукової перспективи в Україні. Однак після розпаду СРСР релігія і церква отримали новий статус в суспільстві, до релігії звернулися мільйони людей, потреба в знанні про релігію стала як ніколи актуальною.

Яким мало бути це релігієзнавство: комплексом наук, що вивчають релігію, а чи ж критичною частиною наукового атеїзму; нейтральною (на відміну від апологетичної) складовою богослов'я, а чи ж самостійною галуззю гуманітаристики? Порівнюючи світські та богословські підходи в осмисленні релігійно-суспільних процесів, вітчизняне релігієзнавство зрештою конституювалося як цілісна і водночас чітко структурована наука про релігію.

Важлива роль в цьому процесі належить зарубіжному релігієзнавству, сам факт існування і ступінь розвитку якого надихали

вітчизняних вчених на утвердження й у себе науки про релігію. Ознайомлення із спадщиною таких відомих методологів та істориків науки про релігію, як М.Мюллер, Ш. де ля Соссе, К.Тіле, О.Пфлейдерер, Н.Зедерблом, М.Шелер, М.Вебер, М.Еліаде, Р.Отто, Р.Белла, П.Бергер та ін.⁴², яка у вітчизняне наукове поле була введена завдяки перекладам росіян і білорусів⁴³, теоретично укріпило українських вчених.

Але при цьому з'ясувалося, що західна наука, будучи поділеною на безліч шкіл, чітко не визначилася щодо *об'єкту* і *предмету релігієзнавства*. Так само й українське релігієзнавство в цілому ніби уникає відповіді на це принципове питання. Тут існує різноманіття думок і позицій⁴⁴. Найавторитетнішою є думка про релігієзнавство як самостійну сферу наукового пізнання, яка має свій специфічний об'єкт дослідження⁴⁵. Як і будь-яка інша гуманітарна наука, релігієзнавство відображає певну специфічну сторону буття людини у світі, певний вид її життєдіяльності, життєвого досвіду. Не заперечуючи значення зовнішніх виявів такої діяльності людини — рівня мисленого осягнення, характеру емоційного підґрунтя,

⁴² Класики мирового релігієзнавства. Антологія. - Т.1 / Сост. и общ. ред. А.Н. Красникова.- М., 1996.

⁴³ Релігієзнавство. Хрестоматія / Под ред. А.Н.Красникова.- М., 2000; Релігієзнавство. Хрестоматія / Автор-составитель П.И.Костюкович.- Мн., 2000.

⁴⁴ Аляев Г. та ін. Лекції з релігієзнавства.- К., 1996; Вандышев В. Релігієзнавство.- Суми, 1996; Губенок В. Релігієзнавство.- Симферополь, 1999; Гудима А. Релігієзнавство.- Терн., 2000; Докаш В., Шнурова О. Релігієзнавство.- Чернівці, 1998; Докаш В.І., Лешан В. Загальне релігієзнавство.- Чернівці, 200; Ерышев А. Релігієзнавство.- К., 1999; Калінін Ю., Харьковченко Є. Релігієзнавство.- К., 2001; Калінін Ю., Лубський В. Релігієзнавство.- К., 1996; Кирсанова В.П., Сластенко Е.Ф. Релігієзнавство.- К., 1998; Кислюк А., Кучер О. Релігієзнавство.- К., 2004; Колодний А. Основи релігієзнавства.- К.-Дрогобич, 2005; Кулик В. Введение в релігієзнавство.- Херсон, 1997. Лубський В. Релігієзнавство.- К., 2000; Релігієзнавство (за ред. М.Заковича).- К., 2000; Релігієзнавство (за ред. М.Рибачука).- К., 1997; Релігієзнавство (за ред. В.Лубського і В.Теремка).- К., 2000; Релігієзнавство (авт. А.Колодний і Т.Ніколаюк).- К., 2004; Релігієзнавство (за ред. С. Бублика) – К., 1999; Семяній О. та ін. Релігієзнавство.- Тернопіль, 1999; Тараненко В. Релігієзнавство.- Х., 1999; Ходькова Л. Релігієзнавство.- Л., 2000; Черній А., Лахно А. Релігієзнавство.- К., 2002; Черній А. Релігієзнавство.- К., 2003; Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства.- К., 2004; Яроцький П.Л. Релігієзнавство.- К., 2004 та ін.

⁴⁵ Див. докл.: Академічне релігієзнавство / За ред. А.Колодного.- К., 2000. - С.17-28.

обрядових дій, чим традиційно обмежувався дослідницький інтерес до релігії, більшість зарубіжних вчених давно вже визначила релігійний досвід основою будь-якої релігії. Виходячи з цього, об'єктом релігієзнавства є не сама релігія, як це часто ще стверджується у вітчизняному релігієзнавстві, а такий особистісний стан людини (інтерпретований в різний спосіб), який відомий український релігієзнавець А.Колодний називає станом самовизначення у світі, здобуття людиною самої себе на основі віднайдення в собі того надлюдського, що єднає її з трансцендентним.

Проте у своєму функціонуванні релігія виходить за межі свого індивідуального буття, вона піддається доктринальній і обрядово-культовій (символічній) інтерпретації, входить у різні сфери людської життєдіяльності, сакралізуючи їх. Тому релігієзнавство у своєму предметі значно ширше, ніж у своєму об'єкті.

Для означення адекватної назви науки про релігію деякі науковці пропонують вживати термін “релігієлогія”, підкреслюючи тим те, що слово, а не знання краще відтворює сутнісну природу релігії⁴⁶. Знаннями можна скористатися при описі функціонального багатства релігійного феномена. Тому предметом релігієзнавства в широкому його аспекті є, окрім природи релігії, також її функціональність. Якщо об'єкт релігієзнавства, а це релігійний досвід особистості, є відносно сталим, то предмет його збільшується за обсягом і дещо змінюється в часі.

Логічним продовженням пошуку змісту релігієзнавства є спроба дати наукоємне визначення релігії. Пострадянське вітчизняне релігієзнавство ще й досі не звільнилося від відомого енгельсівського розуміння релігії, яке трактувало релігію як фантастичне відображення в головах людей тих зовнішніх сил, що панують над ними в їх повсякденному житті і т.д. Погоджуючись з тим, що не може бути єдино прийнятого визначення, є сенс говорити про домінуючі в науці підходи до релігії, що є показником культурного розвитку всього суспільства. Тому тут ситуація така: і від старої дефініції ще не звільнилися, і нову чи альтернативну не прийняли. Академічне релігієзнавство при визначенні релігії виходить з екзистенційних вимірів людського буття. Релігія живе, власне, на рівні окремої людини, на рівні її індивідуальної віри і почуттів. І це є первинним. Те,

⁴⁶ Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика.- К., 1996; Колодний А. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції.- К., 1999.

що навколо цього виникає, – богослов'я, церква із системою прийнятих нею боговшанувальних обрядів, храми та служителі культу – є похідним, вторинним, зовнішнім, а головне - людським витвором. Відтак *релігія у вузькому, сутнісному її розумінні* – це такий *внутрішній особистісний стан людини*, в якому вона відчуває свою причетність до Вищої сили, яка визначає все у житті світу й особи⁴⁷. А *широке її розуміння* тотожне **функціонуючій релігії**.

На відміну від різних суспільних та гуманітарних наук, які вивчають релігію в цілому, **академічне релігієзнавство вивчає її як ціле**. Це не заперечує багатодисциплінарність релігієзнавства. Українськими науковцями була запропонована така **дисциплінарна структура релігієзнавства**: Філософія і Феноменологія релігії, Герменевтика релігії, Історія та Історіософія релігії, Соціологія релігії, Психологія релігії, Культурологія релігії, Етнологія релігії, Географія релігії, Мова релігії, Конфесійне релігієзнавство⁴⁸. Сьогодні саме життя доповнило цю структуру новими підрозділами (Практичне релігієзнавство, Політологія релігії та Правологія релігії), причому диференціація академічного релігієзнавства триває. До речі, російські колеги, обговорюючи склад релігієзнавства, пропонують шість основних розділів (Історія релігієзнавства, Метатеорія, Еволюція релігії, Соціологія релігії, Психологія релігії, Теорія вільнодумства і секуляризації) і наполягають на більш ґрунтовному описі і демаркації цих розділів і підрозділів⁴⁹.

Такі підходи до структури релігієзнавства не є поширеними в зарубіжній науці. Кожна із зазначених дисциплін існує там як відносно самостійна сфера знання і частіше всього розглядається як складова загальної соціології чи психології, філософії чи історії, а відтак релігія розглядається ними у певному зрізі в контексті широкого предмету цих наук, а не як цілісний феномен. Так, скажімо, соціологія релігії довгий час існувала як різновид галузевої соціології, і лише відносно недавно завоювала собі право на самостійний статус із відповідними інституціями та спеціалізацією.

Певною новизною для українського релігієзнавства можна вважати його практичну орієнтацію, коли воно розвивається не лише як одна із гуманітарних сфер знання, а й як форма вирішення складних проблем реального суспільно-релігійного життя. Міжконфесійні і

⁴⁷ Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б.Лобовика.- К., 1996.- С.279.

⁴⁸ Академічне релігієзнавство.- С. 3-10.

⁴⁹ Писманік М.Г. Религиоведческие размышления // Религиоведение.- 2006.- №3.- С.198.

міжцерковні протистояння, спроби політизувати релігію і релігієзувати політику, намагання обмежити свободу буття віровизнань поділом їх на традиційні і нетрадиційні, “зрада” дітьми релігії батьків шляхом прийняття ними нових віросповідань, розгортання місіонерської діяльності в Україні різними зарубіжними релігійними центрами та ін. стали предметом не лише теоретичного осмислення, а й практичного вирішення. На відміну від зарубіжної науки, яка залишилася переважно в тісних межах академізму, не втручаючись, як правило, в практику релігійного життя, вітчизняне релігієзнавство є не тільки науково-дослідним, а отже інтелектуально-аналітичним, але й інформаційним, організаційним, радницьким, навчальним, методичним, експертним осередком, чиїми послугами користуються і церкви, і віруючі, і державні органи, і зарубіжні центри.

Знайомство із закордонними колегами, їхнім доробком, професійними асоціаціями, тематикою їх досліджень дозволяє зробити висновок про відсутність на Заході цілісної науки про релігію. Там і досі триває дискусія щодо адекватної назви науки, яка вивчає релігію, щодо методологічних засад, на яких мало б ґрунтуватися наукове дослідження релігійного феномену. Існуючі за кордоном “Science of Religion” (Наука релігії), “Religious Studies” (Релігійні студії), “Scientific Study of Religion” (Наукове вивчення релігії) можна було б сприймати як тотожні назви релігієзнавства, якби не наявна специфічність кожної з них. Але, як правило, призначення названих наук обмежується соціологічними чи історичними дослідженнями релігії. Це яскраво видно з діяльності професійних товариств **соціологічного** [“Асоціація релігійного дослідження” (Religious Research Association – RRA⁵⁰), “Асоціація соціології релігії” (The Association for the Sociology of Religion - ASR⁵¹), “Товариство наукового дослідження релігії” (Society for Scientific Study of Religion – SSSR⁵²), Міжнародне товариство соціології релігії (International Society for the Sociology of Religion - ISSR⁵³)] та **історичного** [“Міжнародна асоціація історії релігії” (International Association for History of Religion⁵⁴ та її європейська й азіатська гілки)] **спрямування**. Психологи релігії шукають шляхи об’єднання в окреме професійне

⁵⁰ <http://rra.hartsem.edu/Default.htm>

⁵¹ <http://www.sociologyofreligion.com/>

⁵² <http://www.ssrweb.org/futuremeetings.html>

⁵³ <http://soc.kuleuven.be/ceso/sisr/>

⁵⁴ <http://www.iahr.dk/>

товариство, організаційно поки що будучи у складі SSSR. Філософи та феноменологи релігії існують як наукова меншина, не маючи таких сильних організаційних структур, як історики і соціологи релігії. Вони неформально згуртовані як прихильники тих чи інших методологій, теорій, філософій релігії, утворюючи, але достатньо розмито, окремі школи.

В такій неоднозначній ситуації непросто було визначити шляхи входження українського релігієзнавства до міжнародних професійних об'єднань, а відтак і до світової релігієзнавчої науки. Саме тому українські релігієзнавці, як персонально, так і асоціативно (зокрема ті, що об'єднані в Українську Асоціацію релігієзнавців), стали членами декількох відомих міжнародних релігієзнавчих організацій, зокрема Товариства наукового вивчення релігії, Міжнародної Академії свободи релігій і віросповідань, Європейської асоціації соціології релігії, Міжнародної асоціації дослідників релігії Східної і Центральної Європи, Міжнародної та Європейської Асоціації історії релігії, Міжнародної Асоціації релігійної свободи та ін. Але індивідуальне членство українських вчених-релігієзнавців чи колективне членство УАР - лише перший крок до повноправної присутності України у світовій науці. Тим не менш, тими малими силами, які присутні і знані в міжнародному науковому співтоваристві, робляться спроби подолати незнання релігієзнавчої України. Використовується будь-яка можливість для інформування західних колег про досягнення вітчизняного релігієзнавства.

З першими виїздами українських вчених за кордон почалося знайомство іноземних колег із науковим доробком вітчизняних релігієзнавців. Американське наукове співтовариство мало можливість ознайомитися із станом справ в українському релігієзнавстві в 2001 році під час Щорічного з'їзду SSSR із спеціальної доповіді Л.Филипович. Учасники 2003 року конференції в Братиславі, присвяченій діалогу науки і релігії, дізналися про стан досліджень релігії і викладання релігієзнавства в Україні із спільної доповіді А.Колодного і Л.Филипович⁵⁵. Текст виступу з доповненнями був надрукований як окрема англomовна стаття в науковому часопису

⁵⁵ Kolodny A., Filipovich L Theology and Religious Studies in the postcommunist Ukraine: historical sources, nowadays status and perspectives of their mutual relation // "And the Truth Will Make You Free". Theology and Science in Conversation in Changing Context of Central and Eastern Europe. - Bratislava, 2003.

Міжнародної асоціації історії релігії⁵⁶. Цей же матеріал опісля був перекладений російською мовою і видрукуваний в Росії в єдиному в цій країні фаховому журналі "Религиоведение"⁵⁷. Як наслідок проведення україно-польського колоквиуму, з'явився англomовний розділ про стан українського релігієзнавства за авторством А.Колодного і Л.Филипович у польсько-українській спільній монографії⁵⁸.

Не тільки іноземні колеги інформуються про стан релігієзнавства в Україні, але й вітчизняні вчені мають можливість читати про розвиток релігієзнавства в Україні. Найбільш активними пропагандистами тут є М.Ю.Бабій, М.М.Закович, А.М.Колодний, Л.О.Филипович, А.Юраш⁵⁹.

⁵⁶ Kolodny A., Filipovich L Theology and Religious Studies in the Post-Communist Ukraine: History, Modern Status, Perspectives // NUMEN.- 2004. - Vol. 51. - P.78-93.

⁵⁷ Колодний А., Филипович Л. Религиоведение и теология в современной Украине // Религиоведение. - 2004. - №2. - С.152-159.

⁵⁸ Kolodny A., Filipovich L Religious Studies in Post-Soviet Ukraine // Religions, Churches and the Scientific Studies of Religion: Poland and Ukraine /ed.Irena Borowik. - Krakow, 2003 - С.147-160.

⁵⁹ Бабій М.Ю. Свобода совісті в творчому і практичному здобутку сучасного українського релігієзнавства // Українське релігієзнавство.- 2002. - №23.- С.94-101; Бабій М.Ю. Соціологія релігії // Академічне релігієзнавство.- К., 2000.- С.137-152; Бабій М.Ю. Релігійний компонент у світській школі за умов свободи совісті і міжнародний правовий контекст // Філософія освіти. 2006.- №1.- С.209-214; Закович М.М.Релігієзнавча освіта як духовна цінність: проблеми і перспективи // Православні цінності і сучасність.- К., 2003; Закович М.М Релігійна освіта в умовах сучасних державно-церковних відносин // XXI століття – альтернативні моделі розвитку суспільства. III світова теорія.- К., 2005; Колодний А.М. Релігієзнавство України як складова українознавства // Другий Міжнародний конгрес українознавців.- Львів, 1994.- С. 131-135; Колодний А.М. Методологічні пошуки українських релігієзнавців // Релігія в Україні. Дослідження і матеріали.- Львів, 1994.- С. 66-75; Колодний А.М. Об'єкт и предмет религиоведения // Философия. Религия. Культура.- К.-Севастополь, 1994.- С. 94-95; Колодний А.М. Українська релігієзнавча думка: стан і перспективи // Релігія в духовному житті українського народу. - К., 1994. - С. 193-196; Колодний А.М. Релігієзнавство як наука // Релігієзнавство: предмет, структура, методологія.- К., 1996.- С. 7-37; Колодний А.М. Принципи релігієзнавчих досліджень // Там само.- С. 37-63; Колодний А.М. Методологічні проблеми українського релігієзнавства // Там само.- С. 222 – 228; Колодний А.М. Українське релігієзнавство: стан і перспективи // Українське релігієзнавство. - К., 1996. - №1.- С. 1-8; Колодний А.М. Релігієзнавство: предмет, структура і риси // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. - Том I: Філософія та

Контакти із закордонними колегами дають підстави вважати, що вони слабо інформовані про існування в Україні релігієзнавчої науки як окремої галузі гуманітарного знання. Звичайно, є зацікавленість у співпраці, але більшість закордонних колег погано уявляють собі, в яких формах ця співпраця можлива. Частіше всього вони приїжджають в Україну, щоб одноразово виконати персональний грант, не прагнучи продовжити співпрацю та перенести її на інституційний рівень.

релігієзнавство. - К., 1996.- С. 108-116; Колодний А.М. Предмет і об'єкт релігієзнавства // Академічне релігієзнавство. - К., 2000. - С. 17-28; Колодний А.М. Структурні поділи і особливості релігієзнавства // Там само. - С. 28-36; Колодний А.М. Релігієзнавство і теологія // Там само.- С. 51-62; Колодний А.М. Принципи академічного релігієзнавства // Там само. - С. 63-87; Колодний А.М. Принцип об'єктивності в релігієзнавчих дослідженнях // Філософські обрії.- 2001. - №5.- С.4-18; Колодний А.М. Десятиріччя академічного релігієзнавства України // Релігійна панорама. - 2001. - № 8-9.- С. 2-4; Колодний А.М., Филипович Л.О. Українське релігієзнавство в контексті світової релігієзнавчої науки // Наукові записки Тернопільського педуніверситету ім. В.Гнатюка. - Серія: історія. - Вип. 4. - Тернопіль, 2002.- С. 8-15; Колодний А.М. Релігієзнавство не є теологією // Релігійна панорама.- 2002. - №1.- С. об. 2; Колодний А.М. Релігієзнавець пізнає релігійні феномени // Релігійна панорама. 2002. - №2.- С. об. 2; Колодний А.М. Історіографія релігієзнавства: польський досвід // Українське релігієзнавство.- 2004. - №30.- С. 79-83; Колодний А.М. Рівень і науковість українського релігієзнавства // Релігійна панорама.- 2006. -№3.- С. 54-57; Колодний А.М. Академічне релігієзнавство України відзначає своє п'ятнадцятиріччя // Релігійна панорама. -2006. -№5.- С. 55-56; Колодний А.М. Українське релігієзнавство – практичний феномен // Релігійна панорама. - 2006. - №6. - С. об 2-3; Колодний А.М. Сьогодні українського релігієзнавства // Релігійна панорама.- 2006. - №7.- С. об. 2-3; Филипович Л.О.Зміст західної соціології релігії як науки і навчальної дисципліни // Українське релігієзнавство.- 2003. №25. - С.98-102; Филипович Л.О.Українське релігієзнавство в контексті світової науки про релігію //Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 7. Культурологія. Релігієзнавство. Філософія. Вип. 4 (17).- К., 2005. - С.10-18; Филипович Л.О. Релігієзнавство як наука і навчальна дисципліна в Україні // Українське релігієзнавство. Тематичний випуск “Мораль. Релігія. Освіта”.- К., 2005. - №4(36).– С.108-117; Филипович Л.О. Деміфологізація етнології релігії: межі радянських та сучасних інтерпретацій // Філософські обрії.- 2006. - №15. -С.190-210; Филипович Л.О. Від теоретичного релігієзнавства до практичного // Релігійна панорама.- Спецвипуск. - 2006.- С.24-29; Юраш А.Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету // Українське релігієзнавство. Тематичний випуск “Мораль. Релігія. Освіта”.- 2005.- № 4 (36).- С.96-105 та ін.

Українське релігієзнавство і на колективному, і на персональному рівні контактує із західними дослідниками релігії за різними напрямками. Найбільш поширена форма - це взаємочасть українських і зарубіжних колег в конференціях, навіть організація спільних конференцій з історії релігій, проблем релігійної свободи, державно-церковних відносин тощо. Українські вчені як доповідачі присутні і на різних міжнародних конференціях за межами України⁶⁰, і на тих, що за підтримки міжнародних фондів проводяться в Україні⁶¹.

⁶⁰ “Єрусалим у слов'янських культурних і релігійних традиціях” (Єрусалим, 1996); “Релігія: місто і поза ним” (Тулуза, Франція, 1997), «Націоналізм в Європі» (Іспанія, 1997); «Державно-церковні відносини в Центральній і Східній Європі (Польща, 1997); “Ідентичність, держава, релігія і секуляризм в Європі після падіння Берлінського муру” (Скоп'є, Македонія, 1997), “Стратегія культурного співіснування” (Копенгаген, 1998); Симпозіум “Релігія і медіа” (Нью-Йорк, 1998); “Церква і держава. Правові засади та суспільна місія” (Бонн, Німеччина, 1999); «Релігійний плюралізм в Північній Європі» (Латвія, 1999); «Європейські моделі толерантності» (Жешув, Польща, 1999); “Нова релігійність у XXI ст.” (Рига, 2000); “Православ'я в сучасній Європі” (Лідс, Великобританія, 2001); “Релігія і національна ідентичність у Східній Європі” (Берлін, Німеччина, 2001); “Держава і церква в сучасному світі: спільне й відмінне у мультикультуральних суспільствах” (Єрусалим, 2001); “Людина, культура, суспільство: актуальні проблеми філософських, політичних, релігієзнавчих досліджень” (Москва, 2002), “Релігія, політика та права людини” (Москва, 2002); «Релігія, політика і права людини» (Москва, 2002), «Киево-руське християнство» (Віченце, Італія, 2002); “Релігія і демократія: обмін досвідом між Сходом і Заходом” (Вільно, 2003); «Наука і богослов'я: антропологічна перспектива (Москва, Росія, 2003); Всеєвропейський симпозіум “Церква та університет у Європі”. (Рим, Італія, 2003); «Національності і плюралізм від старого і нового світів: Східно-Центральна Європа і пострадянські країни: Нації, національності, культура, релігія, історія і політика» (Польща, 2004); «Мир для світу»: Значення міжрелігійного діалогу для польської і української спільності та для католицької церкви в Центрально-Східній Європі у будівництві культури толеранції та діалогу (1965-2005) (Львів, Польща, 2006); XIII-а міжнародна міждисциплінарна конференція з іудаїки (Москва, Росія, 2006) та багато інших..

⁶¹ Юраш А. Релігійний плюралізм і політична демократія у сучасній Україні: що є причиною, а що наслідком? // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні. - Одеса, 24-26 травня 2002 р. - Одеса, 2002. - С. 12; Никитченко О.Е. Характерні прояви ставлення до представників інших релігій у громадській свідомості сучасної України // Ідентичність та толерантність у багатоетнічному громадянському суспільстві. - Алушта, 2004. Мартинюк Е.І. Участь у дев'ятій щорічній конференції випускників програм наукового стажування у США «Україна: подолання розбіжностей – розвиток особливостей» (Кам'янець-

За останні роки вітчизняні - відомі і молоді - науковці (М.Бабій, В.Бодак, В.Бондаренко, Л.Борисенко, Н.Гаврілова, С.Головащенко, О.Горкуша, В.Докаш, В.Єленський, С.Здіорук, С.Капранов, О.Карагодіна, М.Кирюшко, С.Кияк, І.Козловський, А.Колодний, П.Кралюк, В.Любашенко, Х.Манжалій, Є.Мартинюк, Г.Надтока, О.Недавнія, О.Нікітченко, М.Новиченко, М.Палінчак, В.Пащенко, Я.Позняк, О.Проляка, О.Саган, А.Сафронов, Н.Стоколос, Л.Филипович, А.Юраш та ін.) неодноразово виїздили за кордон для участі в роботі наукових конференцій, семінарів, наукових зустрічах, для читання лекцій студентам зарубіжних вузів, проведення наукових досліджень. Країнами виїздів були Австралія, Великобританія, Грузія, Данія, Естонія, Ізраїль, Індія, Італія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, США, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Японія та ін.

Деякі з відомих в Україні релігієзнавців є постійними учасниками регулярних зібрань наукових товариств (1996, 1998, 2000, 2001, 2003 рр. - Товариства наукового вивчення релігії, центр якого у США; 1995, 1997 - Польща, 1999 - Угорщина, 2001 - Хорватія, 2003 - Україна, 2004, 2006 - Угорщина - всі Міжнародної Асоціації дослідників релігії Центральної та Східної Європи; 2005 (Токіо, Японія), 2006 (Бухарест, Румунія) - Міжнародної Асоціації історії релігій; 2006 (Бухарест, Румунія) - Європейської асоціації релігієзнавців (EASR); 2003 (Турин, Італія) - Міжнародного товариства соціології релігії (ISSR/SISR); 2004 (Вако, Техас, США) - Центру вивчення нових релігій (Center for studies on New Religions (CESNUR); 2000 (Тампере, Фінляндія) - Центрально-Східноєвропейські студії (VI Всесвітній конгрес) тощо.

Подільський, 2006, Київський офіс Інституту Кеннана за підтримки Посольства США в Україні та Фонду Джорджа Ф.Кеннана; Л.Филипович, А.Колодний, П.Яроцький, О.Саган, М.Бабій, В.Титаренко, К.Крамар, Н.Гаврілова. «Американізація релігійного життя в кранах Європи» (2004) – докл. див. нижче; Л.Филипович, В.Єленський, О.Саган. Утвердження толерантності в українському суспільстві шляхом крос-регіональних і багатовимірних моніторингів релігійних процесів (2004, Фонд «Відродження»); Співробітники ВР ІФ НАНУ та члени УАР. Церква і політика: від президентських виборів 2004 до парламентських 2005 року (2005, Фонд «Відродження») та ін.

Тривалий час українських вчених запрошували як інформаційне чи первинне аналітичне джерело про релігійну ситуацію на пострадянському просторі. Але поступово іноземці зацікавилися українцями як експертами, і не тільки суспільно-релігійних процесів в Україні, а й в посткомуністичному, навіть європейському чи світовому просторі. Від 1995 року Україна постійно презентована на щорічному міжнародному колоквіумі “Релігія і право” (США, Центр вивчення права і релігії при Університеті імені Бригама Янга). Так, на таких заходах побували А.Колодний, В.Єленський, О.Саган, Л.Филипович, В.Бондаренко, Г.Друзенко, А.Ткачук, А.Шевченко, А.Коваль, Л.Танюк та ін. Завдяки їх презентаціям Україна сприймається як країна із задовільним станом релігійних свобод і наводиться як приклад дотримання основних демократичних прав людини для багатьох країн колишнього СРСР, навіть Росії, не кажучи вже про Китай, В’єтнам, ряд ісламських держав. Українські релігієзнавці-урядовці представляють свою країну на поважних міжнародних форумах глав держав і урядів (В.Бондаренко, Румунія-1998), конгресів з нагоди 50-річчя Загальної декларації з прав людини (Бондаренко, США-1998), на сесії комітетів ООН (М.Новиченко, Женева-2001). Українців запрошують як експертів з питань свободи совісті, державно-церковних відносин на конференції в інші країни, в різноманітні комісії із прав людини, свободи релігій тощо⁶². Активно співпрацюють з міжнародними юридичними центрами у сфері свободи релігій юристи, правозахисники Г.Друзенко, О.Засць,

---

⁶² Симпозіум ЮНЕСКО “Засади толерантності для світу” (Стамбул, 1995); міжнародні конференції «Релігійна свобода в Європі: виклики ХХ ст.» (Париж, Франція, 1997), колоквіум Парламентської Асамблеї Ради Європи “Релігія і демократія” (Анталія, Туреччина, 1997), Захист релігійних меншин: релігійна свобода і права людини в посткомуністичній Європі (Краків, Польща, 1998), Релігія, політика і права людини (Москва, Росія, 2002); Релігія, закон і держава” (Мюнстерській і Бернській університети – відповідні конференції у Мюнстері і Берні), підготовка меморандуму Комітету з освіти і культури Парламентської Асамблеї Ради Європи на слуханнях 13 грудня 2000 р. (Париж), який було покладено в основу Рекомендації ПАРС № 1556 “Релігія і зміни в Центрально-Східній Європі” (2002); Свобода совісті – важлива умова громадянського миру і міжконфесійної злагоди (Москва, Росія, 2002); VII Діалог між Православною Церквою и групою європейської народної партії (християнські демократи) і європейськими демократами з Європарламенту (Стамбул, Туреччина, 2003); Релігійна толерантність: історичний і політичний вимір (Москва, Росія, 2004) та ін.

М.Васін, Ю.Решетніков, В.Яворський, Я.Гордієвич та ін.⁶³.

Українські вчені беруть участь у міжнародних форумах представників різних релігій (Конгрес релігій - Будапешт-2002; Парламент релігій світу - Барселона-2004; Асамблеї Голдін Інституту за міжнародне партнерство і мир - Іспанія-2003 й 2004 та Індія-2005), практично включені в міжнародний міжрелігійний діалог.

Завдяки активності деяких українських релігієзнавців з'явилась можливість участі українців в міжнародних дослідницьких проектах. За нашими відомостями такі спільні наукові проекти були виконані із вченими Латвії⁶⁴, Польщі⁶⁵, США⁶⁶, Грузії⁶⁷ та інших країн. Дослідники

⁶³ Друзенко Г. Between traditionally and freedom.- Religious-Information Service of Ukraine (www.risu.org.ua), 12/07/2006; Legal Journal, # 7, 2006; Event of year 2005 in church-state relations in Ukraine: legal analyse.- Religious Freedom: Scientific year-book # 10; Religious-Information Service of Ukraine (www.risu.org.ua), 12/01/2006; Brawl in the President's team: church aspect.- Religious-Information Service of Ukraine (www.risu.org.ua), 08/09/2005 (in co-authorship); The development of the national Church as a temptation of the Ukrainian governance.- Religious-Information Service of Ukraine (www.risu.org.ua), 26/08/2005; Trial by the Messianity – Religious Informational Service of Ukraine (www.risu.org.ua), 12/04/2005; Restitution in Ukrainian way: Restoration of Historical Equity or a Trap for the Church? – Legal Journal, # 3 (21), 2004; Legal Entity Status for the Church: a Dream or Reality? - Legal journal, # 10 (16), 2003; Power and religion belong to the same hands? – Ukraine Lawyer, # 6 (6), 2003; Religion and Human Rights – International magazine «Synopsis: theology, philosophy, culture» – # 2-3, 2000; Решетніков Ю.Є. The Experience of Protestant Churches in Establishing General Education Schools // <http://www.risu.org.ua/eng/kaleidoscope/article;8678/>; Religious Freedom in Ukraine: The Current Context // http://www.risu.org.ua/eng/religion.and.society/reshetnikov_relfreedom/; Ukraine's Baptists Celebrate Christmas // <http://www.risu.org.ua/eng/kaleidoscope/article;4254/>; Некоторые мысли об участии евангельских верующих в политической жизни общества // История христианства и современность. Материалы междунар. научно-практ. конфер. - Одесса, 2000. - С. 84-86; Проблемы междоминационных отношений в евангельском движении // Богословие и богословское образование в современном обществе: актуальные вопросы теории и практики: Сборник материалов конференций Богословского общества Евразии. - Одесса, 2002. - С. 80-85; Решетніков Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства на Украине. - Одесса, 2000.

⁶⁴ Филипович Л., Павленко П. Нові релігії та національна ідентичність в пострадянських країнах. - Україна-Латвія, 2003.

⁶⁵ Саган О., Колодний А., Филипович Л., Єленський В., Недавня О., Надтока Г. Проблеми релігійних взаємин України і Польщі: історичний і сучасний аспекти

релігії з України брали участь у спільному проекті Програми академічних обмінів ім. Фулбрайта і НаУКМА “Експорт релігії, трансляція віри: американські релігійні впливи в Європі” (2004), участь в організації та проведенні міжнародної наукової конференції, що відбулася в 2004 році в Києві та публікація статей в збірнику її матеріалів⁶⁸.

Одним із успішних можна вважати багаторічний проект, підтриманий Міжнародною Академією свободи релігій та віросповідань, з обміну досвідом щодо удосконалення державно-церковних відносин в краях Східної і Центральної Європи, з проблем утвердження релігійної свободи (Київ - 1996, 1999, 2002, 2004, 2005, 2006). Українські вчені виборюють гранти на проведення наукових досліджень. Серед них є як знані, так і молоді дослідники (О.Никитченко⁶⁹, Е.Мартинюк⁷⁰,

(2001-2003); Релігія в контексті україно-польських відносин: історія і сучасність (2003-2005).

⁶⁶ Міжнародні Молодіжні літні школи релігійної толерантності (Україна, 2001-2006).

⁶⁷ Міжнародні семінари в Грузії, організовані Міжнародною асамблеєю «Релігія для миру» та Кавказьким інститутом миру, демократії і розвитку: «Inter-Religious and Inter-Confessional Dialogue for Confronting Violence and Advancing Shared Security: Central and Eastern European Regional Religious Youth Meeting» (Bakuriani, Georgia, 16-18 April 2006), “How to Advance Religious Pluralism through Civic Education: Experience and Expertise” (Tbilisi-Bakuriani, Georgia, 9-11 June 2006), в яких взяли участь А.Юраш і Х.Манжалій.

⁶⁸ Експорт релігії, трансляція віри: американські релігійні впливи в Європі. Зб. доп.- К., 2004.

⁶⁹ Старший викладач кафедри філософії Одеської національної юридичної академії, співробітник науково-дослідницького центру «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова - грант Фонду Джона Д. і Кетрін Т. Макартурів на проведення індивідуального дослідження: “Конфліктність, неврегульованість, нетрадиційність. Особливості релігійного життя у сучасній Україні”. В рамках цього проекту за запрошенням факультету соціології Лондонської школи економіки та політичних наук передбачено перебування у Великобританії (Лондон) з метою дослідження міжнародного досвіду втілення сучасного ідеалу свободи совісті.

⁷⁰ Кандидат філософських наук, доцент, заст. декана з міжнародних зв'язків, керівник науково-дослідницького центру «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова - випускник програми RSEP (Regional Scholars Exchange Program United States of America (State College, 1999) with Research Program “Convergent processes in Religious Life in the second part of the XX century. Americanization”.

А.Юраш⁷¹, В.Єленський⁷²), різні інституції⁷³.

Зарубіжних колег зацікавила справа видання спільних книжок в Україні. Як правило, вони виходять українською мовою як колективні збірки матеріалів конференцій. Бажано було б ініціювати видання таких збірок англійською, щоб ширше представити палітру думок вітчизняних дослідників за кордоном. Але це пов'язано із великою перекладацькою та редакційною роботою. Поки що чи не єдиним досвідом такої співпраці стала колективна монографія А.Колодного, Г.Біддулфа, Л.Филипович «Religion and Church in the Modern Ukraine» (16 д.а.), яка видрукувана в Україні в 2001 році⁷⁴.

З точки зору міжнародного визнання найперспективніше друкуватися у фахових наукових виданнях, від яких українські вчені все частіше отримують запрошення. Солідний доробок тут має Єленський В.Є., чий праці відомі в Європі та Америці. Активним в міжнародному науковому просторі є доцент Львівського Національного університету А.Юраш. Україна стає відомою у світі завдяки працям докторів наук з Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ А.Колодного, О.Сагана, Л.Филипович, В.Шевченка. Довгі роки успішно контактує з польськими вченими з Південно-Східного інституту у Перемишлі відомий історик релігії професор Яроцький П.Л., який брав участь у наукових

⁷¹ Юраш А. неодноразово виїздив в Нідерланди, США, Польщу, Росію, де за грантами брав участь у наукових й тренінгових програмах місцевих університетів, фондів, громадських організацій.

⁷² Престижний грант по фонду Фулбрайта виграв у 2004 р. провідний науковий співробітник В.Єленський за проект «Релігійна свобода і національна ідентичність: порівняльне дослідження процесів націєтворення у США і в Україні», а в 2006 р. аспірант В.Агеев за проект «Новітні релігійні течії східного походження в США: їх місце, вплив на суспільство і методологія дослідження».

⁷³ Спільний проект «Філософсько-теологічне дослідження діалогу науки і релігії і його вплив на процеси демократизації в Україні» філософського факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (колективу науково-дослідного центру «Компаративістські дослідження релігії»), Одеської богословської семінарії та фонду «Світсько-церковної злагоди» (2002), підтриманий Європейським центром теології і природознавства (фонд Джона Темплентона (John Templeton Foundation)); Двосторонні проекти Донецького Центру релігієзнавчих досліджень і духовності з Harding University (США), за яким з 2003 року відбувається обмін студентами та викладачами, або з Eastern European Mission, завдяки яким поширюється література про релігію в Україні. Про діяльність ЦеРІС УАР докладно див. далі.

⁷⁴ Роком раніше вийшла англійська брошура А.Колодного «Religion and Church in the democratic Ukraine» (К., 2000.- 52 с.).

конференціях, став одним з авторів розділу солідного польського наукового видання «Польща-Україна: 1000 років сусідства». Друкуються за кордоном молоді вчені Відділення релігієзнавства (О.Горкуша, О.Недавнія, П.Павленко, Н.Гаврілова, Г.Кулагіна), викладачі НаУКМА (С.Головащенко), Київського національного університету ім. Т.Шевченка (Л.Конотоп, В.Суярко, О.Сарапін), Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича та інших вузів України (О.Балух, В.Докаш, І.Чеховський, В.Матвеев, Я.Позняк).

Відвідуючи наукові і навчальні центри за кордоном, українські вчені везуть свої наукові праці, якими обмінюються із доробком закордонних релігієзнавців. В бібліотеці ЦеРІС УАР знайдеться біля 50 таких видань.

Окрема сфера пропаганди зарубіжних досліджень – це видрук праць релігієзнавців української діаспори, видрук зарубіжних авторів в українських фахових виданнях, зокрема «Релігійна свобода», «Українське релігієзнавство», колективні збірники. Завдяки щорічнику «Релігійна свобода», в якому друкуються і зарубіжні учасники щорічної міжнародної наукової конференції з проблем свободи релігії, в Україні добре відомі імена А.Баркер, К.Дьорема, Д.Девіса, Г.Моран, Л.Бузбі, А.Пчелінцева, Г.Біддулфа, Х.Марнінеза Торрона, Б.Біча, кардинала Вальтера Каспера, Р.Подопрігори, С.Феррарі, Г.Роберса, Д.Літгла, Д.Граца та ін.). З цими науковцями в українських колег склалися не тільки професійні, але й дружні відносини. Так, кардинал Поль Пупар прислав для Бібліотеки релігієзнавця двоютомну теологічну енциклопедію французькою мовою. З Франції регулярно надходить до Бібліотеки релігієзнавчий щорічник. При можливості українці відвідують інші країни, знайомляться із досягненнями колег по фаху (Польща, Росія, США, Біларусь, Латвія, Узбекистан та ін.).

Однією із форм спілкування є запрошення на викладання до України зарубіжних спеціалістів (професори Г.Біддулф, Г.Гжимала-Мошинська, М.Нельсон, А.Баркер та ін.) і до зарубіжних країн українських дослідників-викладачів (В.Єленський, А.Юраш, Л.Конотоп⁷⁵, Л.Филипович, А.Колодний, О.Саган, І.Козловський⁷⁶).

⁷⁵ Професор кафедри релігієзнавства Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка у 1991р. - 1993 читала цикли лекцій з історії західно-європейської середньовічної філософії в Українському Вільному Університеті (Мюнхен, Німеччина), в 1992р. проголосила наукову доповідь з теми «Становлення релігійності українців» (там само); 1997 - 1998 рр.- лекції з проблем релігієзнавства в Українському Католицькому Університеті імені Святого Климентія (Лондон, Великобританія); 1998р. - наукова доповідь з теми

Найбільш знаним за кордоном є Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України (керівник - проф. А.Колодний). Нині Відділення релігієзнавства – по суті єдиний академічний науковий підрозділ з цього фаху в Україні. Перед ним стоїть завдання проводити фундаментальні наукові дослідження релігійних процесів і явищ, координувати дослідницьку роботу з релігієзнавства в Україні, визначати пріоритети в дослідницькій тематиці, організовувати підготовку наукових кадрів, здійснювати зв'язок з міжнародним релігієзнавством, організовувати і проводити наукові конференції, симпозиуми, семінари тощо. То ж у незалежній Україні триває процес інтенсивного становлення релігієзнавства як окремої сфери наукового знання у всьому різноманітті його дисциплінарних утворень. Але про це все майже не відомо нашим зарубіжним колегам. Наші наукові відрядження за кордон і приїзд до України релігієзнавців із зарубіжжя дають можливість здолати цю ізольованість, зробити українське релігієзнавство складовою світової науки з фаху.

На базі Відділення релігієзнавства НАН України утворена в 1993 році **Українська Асоціація релігієзнавців**, яка нині об'єднує більше 300 дослідників релігії в Україні. Саме вчені з цих двох структур найактивніше долучені до міжнародного поля релігієзнавчих досліджень. Відділення та УАР має регулярні творчі зв'язки десь із тридцятьма зарубіжними науковцями, приймає їх в себе, видруковує їх праці. За останні роки зросла інтенсивність зарубіжних поїздок співробітників Відділення релігієзнавства, які більше ста разів виїздили в наукові відрядження за кордон в 33 країни світу. Тільки в 2006 році співробітники та аспіранти ВР ІФ НАНУ побували в Білорусі, Польщі, Росії, Румунії, Грузії, Туреччині, Італії, Японії, Фінляндії.

«Проблема становлення ментальних і релігійних структур українського народу»; 2000р. - опанування докторської дисертації «Проблема всеєдності В.Соловйова» в Наймегенському Католицькому університеті (Нідерланди); 2001р. - наукова доповідь «Ідея «соборності» О.Хомякова» в Наймегенському Католицькому університеті (Нідерланди); 2006р. - наукова доповідь «Релігійні та моральні аспекти неокультів в Україні (м.Утрехт, Нідерланди) тощо.

⁷⁶ Так, голова Донецького обласного відділення УАР, керівник Центру релігієзнавчих досліджень та міжнародних духовних стосунків ДонДІШІ Козловський І.А. з 2000 року постійно двічі на рік читає лекції у США в Хардингському університеті (м. Сьорсі, шт. Арканзас), Пепердайнському університеті (м. Малібу, Лос-Анжелос, шт. Каліфорнія), Озаркському коледжі (шт. Місури), Далаському університеті (м. Далас, шт. Техас).

Велику допомогу українським релігієзнавцям в їх присутності в науковому світовому полі надавали і надають А.Баркер, К.Дьюрем, Г.Біддулф, І.Боровик, Г.Гжимала-Мошинська, Г.Хофманн, М.Нельсон, Л.Бузбі, Д.Девіс та ін., які представляють міжнародні професійні асоціації, фахові факультети в різних університетах, наукові центри з дослідження релігій, громадські міжрелігійні організації (зокрема, Товариство наукового вивчення релігій – SSSR (США), Міжнародне товариство дослідників релігії Центральної і Східної Європи – ISORECEA (Угорщина), Міжнародну Академію свободи релігій і віросповідань (США), Міжнародну Асоціацію історії релігії – IADR (Нідерланди), Міжнародну Асоціацію за релігійну свободу – IARF (Великобританія), Міжнародну Асоціацію релігійної свободи – IRLA (США), Інститут релігієзнавства Ягеллонського університету (Краків, Польща), Російське товариство дослідників релігії, кафедру релігієзнавства Московського університету, Центр релігієзнавчих досліджень “Етна” (Санкт-Петербург), Раду Парламенту релігій світу (Чикаго, США), Центр “INFORM” Лондонської Вищої школи економіки і права (Великобританія), Центр державно-церковних відносин Байлорського університету, Центр права і релігієзнавства Брігам-Янгського університету (Прово, США) та ін.). В зв'язку із припинення фінансової підтримки дослідників із Східної і Центральної Європи з боку SSSR, з 2004 року припинилися контакти із цією авторитетною професійною асоціацією. Натомість активізувалися контакти із IADR, яка в особі попереднього і нинішнього генеральних секретарів (А.Гіртц і Т.Йенсен) активно підтримують українських вчених, запрошуючи їх на конференції, пропонуючи спільні проекти, зокрема участь в написанні багатотомної “Історії релігій Європи”.

Бібліотека Центру релігійної інформації і свободи УАР одержує різні закордонні журнали, зокрема російський “Религиоведение”, європейський “Compass”, американські “Journal for Scientific Study of Religion”, “Journal of Church and State” та ін. До Бібліотеки надійшли різні україномовні релігієзнавчі видруки від української діаспори Канади, а також чотири томна Енциклопедія Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів. Водночас українські релігієзнавці надсилаються власні періодичні видання до відповідних редакцій журналів.

Відділення релігієзнавства і УАР разом з багатьма міжнародними асоціаціями та дослідницькими центрами щороку організовує і проводить міжнародні наукові конференції, присвячені релігійній свободі із запрошенням до участі в їх роботі декількох

десятків зарубіжних фахівців. Так, в травні 2006 року відбулася 10-та ювілейна така конференція з теми “Взаємини держави та релігійних організацій: правові й політичні аспекти”, в якій взяло участь біля 100 учасників з різних країн світу.

За запрошенням Відділення чи УАР в Україну постійно приїздять зарубіжні науковці. За плідну співпрацю багатьом з них присуджується звання Почесного наукового співробітника. Таких у Відділенні вже 9.

Завдяки підтримці зарубіжних асоціацій і центрів виходить вже восьмий рік часопис-щомісячник “Релігійна панорама”, поповнюється новинками літератури й релігійною періодикою відкрита при УАР Бібліотека релігієзнавця. В цій бібліотеці є унікальні видання, зокрема журнали міжнародних наукових товариств, за якими можна познайомитися із станом релігієзнавчих досліджень за кордоном.

Щороку співробітники Відділення релігієзнавства на замовлення редакцій видрукують в різних зарубіжних виданнях наукові статті, про що йшла мова вище. Найістотнішим спільним творчим здобутком українських і польських релігієзнавців є колективні монографії “Religions, Churches and the scientific studies of religion: Poland and Ukraine / Ed. I.Borowik” (Krakow, Nomos, 2003) та “Polsko-ukrainskie badania religii / pod redakcja K.Banka (Krakow, 2004). Водночас у наших виданнях, зокрема кварталнику „Українське релігієзнавство”, щорічнику „Релігійна свобода”, львівському науковому збірнику-щорічнику „Історія релігії в Україні” та ін. видрукували свої праці ряд зарубіжних авторів.

Вийшли у світ підготовлені до друку А.Колодним вибрані твори американського філософа В.Олексюка „Християнські основи української філософії”, австралійського автора о.Івана Шевціва “Християнська Україна”, канадського дослідника о.Степана Ярмуся “Досвід віри українців”, греко-католицького професора з Риму о.Івана Музички “Християнство в житті особи і народу” та ін.

З ініціативи співробітників ВР ІФ НАНУ почалися авторські переклади і друки зарубіжних дослідників в українських наукових релігієзнавчих журналах. Так, була перекладена і надрукована стаття экс-генсекретаря МАІР А.Гірца і Р.Маккатчеона “Роль метода і теорії в МАІР”. Готується стаття П.Бергера про секуляризацію і десекуляризацію та С.Мореу про феноменологію релігії. Це тільки початок крупномасштабного проекту, який потрібний Україні в її інтелектуальному поступу, зокрема щодо перекладу праць класиків

світового й вітчизняного релігієзнавства. До речі, подібні проекти давно й успішно реалізуються в Росії⁷⁷ і в Польщі⁷⁸.

Українські релігієзнавці налаштовані на розгортання наукових зв'язків із зарубіжними інституціями, окремими вченими. Плідність зв'язків з Інститутом релігієзнавства Ягеллонського університету (Краків) виявилася не лише у виконанні двох наукових тем, у видруці названих колективних монографіях, а й у проведенні вже трьох спільних конференцій у Польщі та двох в Україні, взаємообміні науковцями і викладачами. Постійними стали польсько-українські конференції в Криму, зустрічі науковців в Києві, Львові, Любліні, Кракові. Протягом декількох років виконувалося польсько-українське комплексне наукове дослідження історії релігії, історії релігієзнавства тощо. Після участі Л.Филипович і О.Проляки в Люблінській конференції (2006) з'явилася можливість урізноманітнити та поглибити співпрацю із польськими богословськими інституціями, зокрема в галузі етноконфесіології (Католицький університет Любліна). Поступили пропозиції щодо співпраці від чеських і словацьких науковців, від македонських колег, росіян і молдаван.

Відділення релігієзнавства та УАР разом із Українською асоціацією релігійної свободи, Центром релігійної інформації і свободи прагне залучити до міжнародного співробітництва молодь. Так, регулярно проводяться Міжнародні Молодіжні літні школи релігійної толерантності із запрошенням до участі в їх роботі молодих релігієзнавців з різних країн. В 2002 році (Крим) робота школи була присвячена темі християнсько-мусульманських взаємин, в 2003 (Трускавець) - толерантності християнського життя, в 2004 (Київ) – взаємодії релігійного і секулярного світів. В 2006 році ініціатором організації чергової школи, на якій розглядалися питання взаєминам світського і конфесійного вивчення та викладання релігії, стала Молодіжна асоціація релігієзнавців. В роботі ММЛШ брали участь студенти та аспіранти з України, Польщі, Беларусі, США й Росії. Вже

⁷⁷ Росія вкладає величезні кошти в друк гуманітарної літератури, видаючи словники, енциклопедії, хрестоматії. Так, одним із останніх є «Религиоведение.Энциклопедический словарь» (М., 2006), виданий як академічний проект за редакцією К.Елбакян, О.Краснікова, А.Забіяки.

⁷⁸ Відоме польське видавництво «NOMOS» (директор проф. Ірена Боровик) постійно друкує переклади сучасних релігієзнавців, якими користуються українські дослідники через відсутність своїх власних видань. Див.: <http://www.nomos.pl>

протягом 5 років при Відділенні проходять практику студенти з американського університету ім. Брігама Янга.

Ми свідомі того, що нині важливо вводити молодих науковців до світового релігієзнавчого життя, сприяти їх участі у міжнародних конференціях, проектах. Так, за рекомендацією і організаційно-фінансовою підтримкою Л.Филипович за кордон виїжджали молоді вчені Д.Кірюхін, О.Луцишина, О.Горкуша, Я.Позняк, Л.Борисенко, Н.Гаврілова, О.Проляка.

Проблема наукового спілкування є актуальною не лише для молоді, але й для відомих дослідників, які прагнуть створити для себе наукове середовище для апробації результатів своїх досліджень. Прикро, але українські вчені погано обізнані із науковими уподобаннями своїх колег іншої інституції. Таке всеукраїнське наукове товариство, як Українська Асоціація релігієзнавців, своїм постановам і була покликана здолати цей недолік. Частково він подоланий, в рамках УАР надаються певні можливості для обміну інформацією, для наукового спілкування. Але багато дослідників релігії в Україні знаходяться поза цією фаховою інституцією релігієзнавців, що призводить до дублювання науково-дослідницьких тем, дріб'язковості у визначенні для дослідження наукової тематики, низькому рівні виконання наукових робіт із-за незнання здобутків як вітчизняного, так і світового релігієзнавства.

Традиційний інтерес до релігійної проблематики спостерігається в істориків, лінгвістів та літературознавців⁷⁹, які в рамках своїх наук виводять Україну на міжнародний рівень. Зростає кількість досліджень про релігію серед представників інших гуманітарних наук⁸⁰: культурологів, етнографів, політологів, українознавців, сходознавців⁸¹ та ін., які, без сумніву, є активними в представленні України на міжнародній арені. Долучаються до релігієзнавчої проблематики також працівники й інших академічних установ України. Так, науковий співробітник

⁷⁹ П.Панченко, О.Реснт, О.Лисенко, М.Брайчевський, М.Чмихов, І.Паславський, Я.Дашкевич, Я.Ісаєвич, О.Моця, В.Ричка, О.Крижанівський, С.Плохій, І.Дзюба, О.Мишанич, В.Ульяновський, Ю.Шилов та ін.

⁸⁰ Д.Степовик, А.Сафронов, Ю.Павленко, Г.Лозко, В.Давидюк, В.Євтух, П.Кононенко, Ю.Римаренко, В.Іванишин, О.Шуба та багато ін.

⁸¹ Інститут сходознавства ім.А.Кримського НАН України традиційно досліджує в рамках історії і філології давні пам'ятки духовної, в т.ч. й релігійної, культури народів світу. Завдяки щорічним Науковим читанням ім. А.Кримського з'являються нові розвідки і в сфері релігієзнавства. Добре відомими в науці є кораніст і арабіст В.С.Рибалкін, китаїст В.О.Кіктенко, японіст А.Накорчевський та ін.

Інституту сходознавства С.Капранов активно працює на релігієзнавчій ниві, представляє українську науку в зарубіжжі.

До вивчення і викладання релігії долучаються навчальні заклади. Відновлений філософсько-теологічний факультет Чернівецького національного університету прагне налагодити відносини із Румунією, Польщею, Канадою, його викладачі почали друкуватися за кордоном. Посталі факультети релігієзнавства в Донецькому державному інституті штучного інтелекту та Національному університеті “Острозька академія” мають наукові та навчальні зв'язки з американськими та польськими університетами. Постійні контакти з іноземними вченими має Національний університет «Києво-Могилянська Академія» через таку форму організації релігієзнавчого навчання і дослідження, як “Кафедра сучасної зарубіжної філософії та релігієзнавства”, куди під час третього семестру запрошуються відомі вчені у сфері соціології, історії, філософії та психології релігії.

Релігію вивчають й досліджують і в релігійних закладах та науково-дослідницьких установах. При відродженій Богословській Академії у Львові (з 2002 року - Український Католицький Університет) діє ряд науково-дослідних Інститутів, зокрема Історії церкви та Інститут релігії та суспільства, які активно долучаються до презентації України за кордоном (Б.Гудзяк, М.Мариневич, О.Турій, Л.Коваленко та ін.). Перший Інститут, що відомий у наукових середовищах (особливо німецькомовних), спеціалізуються на історії релігії у радянський період. Інститут релігії та суспільства від часу заснування у 1997 році займається аналізом сучасних тенденцій суспільно-релігійних взаємин. За його ініціативою і при безпосередній участі здійснюється програма перекладів знаних документів та напрацювань у сфері релігійної свободи⁸², міжцерковних і міжрелігійних відносин, а також суспільної активності християнських церков. На організованій Інститутом щорічній всеукраїнській конференції для студентів та молодих науковців доповіді виголошують всесвітньо знані науковці та інтелектуали, серед яких Хосе Казанова, Шанталь дель Соль, кардинал Джордж.

Одним із успішних проєктів Інституту є створена в 2001 році «Релігійна інформаційна служба України» (РІСУ), яка стала провідним

⁸² До цього часу видано 3 томи серії Людина. Церква. Держава. Релігійна свобода: богословські аспекти. У 4т.Т.1.- Львів: Свічадо – 2000; Релігійна свобода: правничі аспекти. У 4т. Т. 2.- Львів: Свічадо – 2002; Релігійна свобода: місія та прозелітизм. У 4т. Т. 3.- Львів: Свічадо – 2004. У них вміщено переклади з різних видань, зокрема: Religious Human Rights in Global perspective, ed. by J. van der Vyver and J. Witte (Jr.), Martinus Nijhoff Publisher 1996.

вебпорталом про релігійне життя в Україні. Сайт є п'ятимовним, тому найповніше інформує іноземного користувача про українські справи⁸³.

Греко-католицька семінарія в Івано-Франківську презентується за кордоном владикою Софроном Мудрим і доктором о.Святославом Кияком. Те саме можна казати і про інші конфесійні заклади.

Говорячи про всі ці п'ятнадцятирічні нароби вітчизняного релігієзнавства, ми далекі від перебільшення наших успіхів, особливо щодо присутності у світовій науці. Але навіть ця, далеко неповна інформація, здивує багатьох колег-релігієзнавців, які б мали задуматися: як же ми мало знаємо один про одного, про наукові інтереси і здобутки, про інтелектуальний пошук і багатоманіття теоретичних підходів до явища, дослідження якого всіх нас еднає, до релігії. Не претендуючи на всеосяжність наведених відомостей про міжнародну діяльність українських вчених, багато з яких виявилися недосяжними, розуміючи, що даний матеріал лише зовнішньо характеризує вітчизняну науку про релігію і майже не аналізує при цьому суті теоретичних чи методологічних новацій, ми переконані, що фізична та інформаційна присутність українців серед зарубіжних науковців ще не говорить про відповідний інтелектуально-концептуальний вплив вітчизняного релігієзнавства на світовий розвиток знань про релігію. На заваді стоять як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, усвідомивши які легше буде подолати недоліки сучасної вітчизняної науки. Чи не найбанальнішою на сьогодні, але визначальною, є проблема мови спілкування в науковому середовищі, де робочими вважаються англійська і французька мови. Титулована й авторитетна наука в Україні майже не володіє іноземними мовами, а тому приречена на мовчання. Не всі релігієзнавці навіть середнього віку здатні вільно спілкуватися із своїми зарубіжними колегами. Молоді науковці поки що не усвідомили важливості вербалізації своїх досліджень за кордоном. Не останню роль у присутності українських дослідників в міжнародному полі відіграють такі прості речі, як наукова дисципліна (вчасне подання абстрактів, проєктів, виконання умов цих проєктів і договорів, сплата членських внесків, культура міжособистісного спілкування тощо). Але ці недоліки швидко долаються, якщо є бажання і свідоме ставлення до своєї присутності в науці.

Потреба у більш інтенсивному розширенні контактів із зарубіжними колегами очевидна - і шляхом налагодження персональних зв'язків, і шляхом встановлення творчих відносин українських

релігієзнавчих спільнот із різними інституціями закордоння. Бажано, щоб найактивнішими учасниками цього процесу стали такі центри вивчення релігії, як кафедра релігієзнавства Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка, кафедра філософії та релігієзнавства Національного університету "Києво-Могилянська Академія", кафедра релігієзнавства гуманітарного факультету Національного університету "Острозька Академія", кафедра релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, кафедра культурології Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, релігієзнавчий факультет Донецького державного інституту штучного інтелекту. Релігія досліджується і в інших інститутах НАН України та відомчих установах. На історії релігії спеціалізується Інститут релігієзнавства при Львівському Музеї історії релігій. При філософському факультеті Одеського національного університету діє Центр компаративістських досліджень релігії. Розпочали свою роботу Харківський центр досліджень нових релігій, Київський центр гуманітарних та релігієзнавчих досліджень. Активні місцеві осередки УАР в Тернополі, Чернівцях, Полтаві, Одесі, Херсоні, Сумах, Івано-Франківську, Донецьку, Дніпропетровську, Ужгороді, Запоріжжі та інших містах країни.

З метою інтенсифікації присутності українського релігієзнавства у світовому науковому просторі доцільним було б здійснити наступні заходи: виступити ініціаторами і організаторами міжвідомчого конгресу релігієзнавців Центральної та Східної Європи в Києві; видати збірник наукових праць провідних релігієзнавців Центральної і Східної Європи з актуальних проблем релігієзнавства; укласти договори творчої співпраці з провідними центрами релігієзнавчих досліджень; надати статус щорічної академічної міжнародної наукової школи релігієзнавців школам релігійної толерантності; визначити Відділення релігієзнавства базовим із відповідними повноваженнями для щорічного міжнародного стажування спеціалістів-релігієзнавців із-за кордону; сприяти науковим стажуванням українських вчених в провідних центрах міжнародного релігієзнавства; передплатити для ЦНБ та Бібліотеки релігієзнавця ВР ІФ НАНУ провідні зарубіжні релігієзнавчі періодичні видання (Религиоведение, Numen, Compass, Journal for SSR etc.); видрукувати англійською мовою книгу, яка б презентувала українське релігієзнавство за кордоном тощо.

Наукові і громадські інституції продовжуватимуть інформувати наукову громадськість про свої дослідження, підтримуючи вже існуючі і розширюючи нові інституційні і персональні зв'язки із колегами із-за кордону. Українське релігієзнавство утверджуватиме своє членство в

⁸³ Див.: www.risu.org.ua

міжнародних наукових організаціях участю в конференціях, наукових проєктах, обмінах науковцями і викладачами, що є необхідною умовою для успішного розвитку не тільки української, а й світової науки.

6. УКРАЇНСЬКЕ БОГОСЛОВСЬКЕ РЕЛІГІЗНАВСТВО СЬОГОДЕННЯ (православний та греко-католицький виміри)

Як уже наголошувалося, виходячи з низки цільових та методико-класифікаційних принципів, українське релігієзнавство прийнято поділяти на два дисциплінарних утворення - академічне та богословське. Для першого з них, зокрема, властиві історичність, толерантність, позаконфесійність, об'єктивність та плюралізм. Натомість богословське релігієзнавство, базуючись на засадах віри в істинність Божественного Одкровення та незаперечності авторитету Святого Письма, характеризується апологетичністю й конфесійною заданістю, які відповідно проявляються в утвердженні істинності окремо взятого релігійного вчення та його орієнтації на світоглядні настанови віруючого загалу. Деякої своєрідності цьому поділу надає той факт, згідно з яким класифікаційні принципи зарубіжного релігієзнавства зміщені у сферу внутрішньої та зовнішньої специфіки дослідження релігійного феномену на противагу вітчизняному релігієзнавству, вивчення якого нерідко ґрунтуються на світоглядній складовій, а отже й на ставленні до надприродного як сакрального ядра будь-якої релігії. Зрозуміло, що навіть означені відмінності значною мірою «самоконституують» специфіку богословського та академічного релігієзнавства, проявляючись не лише на його дисциплінарній меті та завданнях, але й на механізмах та способах їх реалізації. У кожному разі «горизонтальний» («людина – світ»), «людина – культура»), а вже поготів «вертикальний» («Бог – людина») зрізи релігієзнавства нерідко оприявнюють специфіку, за якої антропологічний підхід та раціональна його парадигма академічного релігієзнавства різко контрастують з теоцентризмом богослів'я, аксіологічною спрямованістю та сотеріологічною вивищеністю ідеї обожнення людини. А що ці вихідні засади мають принциповий характер і не втратили своєї дискусійності, дозволимо судити з висловлювань відомих представників православної думки ХХ ст. «Кажуть, - заявляв з цього приводу М. Бердяєв, - що наукою про релігію можуть плідно займатися і ті, які ніякого релігійного досвіду не знають і ні в що не вірять. Це одна з найдивовижніших неправд. Наука про дух тим і

відрізняється від наук про природу, що в ній вимагається родинність і близькість з своїм предметом, який хоче пізнати» (Бердяєв Н. Філософія вільного духа.- М., 1994.- С. 15). З такою ж, коли не з більшою ревністю обстоював необхідність релігійного досвіду при дослідженні тих чи інших аспектів християнського віровчення ще один добре знайомий і високо шанований православний богослов. «Реальність Бога й Божої правди відкривається нам тільки в духовному досвіді молитовного звернення до Бога, - зазначав свого часу С.Франк, - і коли сам Бог говорить до нас через глибини нашого Духа, то можна тільки або замовкати, або пророкувати» (Цит. за: Михайл, архієпископ. Духовний світ. Душа людини. Парапсихологія.- Торонто, 1991.- С.142). Справа до того ж ускладнюється ще й тим, що в процесі релігієзнавчого дослідження виникає конечна доцільність використання здобутків філософії та її методів інтерпретації релігійного тексту. А вона (філософія) і вони (шляхи та методи дослідження) також мають доволі широкий діапазон виявів і в межах системи «людина – світ – Бог» одних об'єднують довкола ідеї пізнання Бога та з'єднання з ним людини, тоді як другі - опиняються обіч речників, які постулюють принципи автономності розуму та самодостатності раціонального пізнання.

Втім, якщо принагідно абстрагуватися від крайньої необхідності теоретичної аргументації метафізичних (буття), епістемологічних (знання) та праксеологічних (діяльність) аспектів філософського дискурсу релігієзнавчої проблематики і зійтися на думці, що релігія без науки сліпує, а наука без релігії «накульгує» на звабу умової обмеженості, то маємо, принагідно, вказати на різочу хронологічну незбіжність між часом постановня українського академічного й богословського релігієзнавства. Адже його академічне відгалуження є молодішою наукою, що фактично постала в добу української незалежності, наприкінці ХХ ст., не маючи, як на те слушно вказує проф. А. Колодний, «власної професійної традиції» (Академічне релігієзнавство.-К., 2000.- С. 113), тоді як початки українського богословського релігієзнавства фактично збігаються з офіційним прийняттям Київською Руссю християнства у 988 р. Принаймні, не будучи усвідомленим, а відтак і виділеним як окрема галузь знань, воно існувало і проявляло себе здебільшого в межах християнської релігії, а її найпосутнішою прикметою виступала апологія православ'я як єдино істинного віровчення.

Ґрунт для цього видався якнайсприятливішим: певною мірою ще до остаточного церковного розколу християнської Церкви на Західну і Східну, що стався 1054 р., і вже поготів після нього Русь стала тереном